

komise anebo její důvěrníci činí za stranu dohody s jinými stranami o kandidátech, kteří nalézají se na různostranných kandidátních listinách. Za stranu mohou tu činiti také dohody o pojmenování různostranných kandidátních listin, není-li toto pojmenování dobře rozeznatelné. Ústřední volební komise stanoví losem pořadí kandidátních listin ve všech volebních krajích. Výsledek řízení oznámí předseda krajským volebním komisím a stranám. Strany předkládají členy ústřední volební komise nebo svými důvěrníky kandidátní listiny pro druhé skrutinium. Ústřední volební komise ze stran složená provede druhé a případně třetí skrutinium. V zápisu, který se o jednání všech volebních komisí sepíše, musí býti uvedeni vedle členů komise i důvěrníci stran. Všechny tyto osoby zápis podepíší. Při ústřední volební komisi jest činnost důvěrníků stran potud obmezena, že mohou poradním hlasem jen do toho jednání komise zasahovati, které se dotýká jejich stran. Před krajskou volební komisí zastupuje stranu zpravidla její zmocněnec, kterého jmenovala, předkládajíc kandidátní listinu. Zálohu volební skládá však u předsedy krajské volební komise strana sama, tedy patrně její ústřední orgán.

Podle zákona o volebním soudě jsou také strany politické jako strany volební oprávněny podávati stížnost do voleb do národního shromáždění a žalobu na ztrátu mandátu. Podle § 22 volebního řádu, jak už uvedeno, zastupuje tyto ústřední výkonný výbor, resp. jeho zástupce.

Podle zákona o volebním soudě volí 12 přisedících volebního soudu a 12 jejich náhradníků poslanecká sněmovna na své volební období. Ve výběru osob není vázána na strany. Ale i tu vyvinula se praxe, že se přisedící přidělují stranám podle jejich početnosti a že strany volí pouze své organisované příslušníky.

IVAN V. ČOMOV:

Obyčej i zákon v Bulharsku.

Bulharsko přestalo býti samostatným státem v druhé polovici XIV. století: dvojí otroctví — hmotné i duševní — učinilo konec jeho kultuře i jeho vývoji a v zemi, druhy kvetoucí, zůstaly pouze

památky toho, čím kdysi bylo. Nebylo žádné naděje na návrat jeho staré moci. Pětistyléťe jařmo, turecké i řecké, v němž bulharský lid žil v stálém strachu o život, mělo zhoubný vliv na jeho bytí a do kořene zvrátilo vše, co bylo vytvořeno v Bulharsku v době jeho moci. Není tuto místa mluvíti o celkovém stavu ujařmené země. Účelem statí je, vypsati pouze změnu, týkající se právní instituce ztročeného Bulharska: starý bulharský stát měl více méně náležitě ustrojený svůj právní řád, který, třeba nezankl náhle, přece jen vymizel postupně a nenávratně! Ustoupil úplně bezprávnosti. Bulhar se stal člověkem zbaveným každého práva, pouhým otrokem, jehož každý »pravověřící« mohl zabít, zbaviti cti, jehož příbytek mohl ohněm sežehnouti beztrně a bez každé odpovědnosti! A tento stav netrval pouze jeden věk. Stal se ještě nesnesitelnějším řáděním Řeků, kterým, díky jich lstivosti, jim vrozené, se podařilo znocniťi se všeho, co starým Bulharům bylo posvátné. Oni ničili každou bulharskou památku a dávali všemu řecký kolorit. Jich vliv byl v městech nejsilnější, protože bulharští měšťáci po úpadku Bulharska nabývali vzdělání pouze u řeckých učitelů. Řekové nedopouštěli, aby Bulhar byl učitelem. Bulhaři lehce se počtovali, ježto s jedné strany rostli pod řeckou kulturou a s druhé strany proto, že postavení Řeků nesrovnale bylo lepším i proto, že Řekové nacházeli podporu i u svobodných národů v západní Evropě, kteří v nich spatřovali potomky staré Helady.

Tento bezpříkladně těžký stav, ve kterém bulharský národ byl vysazen nebezpečí svého odnárodněni, postupně počal se trhati jedva koncem XVIII. a počátkem XIX. století. Nezůstala tu bez vlivu ani francouzská revoluce, třeba že byla daleká, na osvobozující zápasy Bulharů, tím více, že turecké imperium nezpůsobilé státi po boku zemím kulturním, rozervané vnitřními svými nepokoji, pod nátlakem evropských velmocí muselo poskytnouti, třeba že neochotně, určitých práv svým otrokům (ráji) a tedy konečně i Bulharům. Učiněny byly pokusy se zavedením jakéhosi právního pořádku, třeba nicotného, přece jen cennějšího dřívějšího bezprávi a tak v předvečer osvobození Bulharska již nalézáme jeho právní instituce ve trojím stavu. V platnosti bylo:

1. Oficiální turecké právo »šeriát« (turecké svaté právo), platné pro všechny kraje tureckého imperia, které plemenům po-

robeným a tedy i Bulharům se nezamlouvalo. Bylot plodem zákonodárství cizího duši bulharské. Porobení Bulhaři s poněkud menší nedůvěrou pohlíželi na novější turecké zákony, speciálně pro ně pořizené s ohledem na pozemkové poměry v zemi, ale šeriát nikdy v lásce neměli. Protože tento pro ně ani nominálně a ani fakticky závazným nebyl, zřídka vyhledávali spravedlnost u »k a d i h o« (tureckého soudce), který, při známé indiferentnosti Turků k tomu, jak »džaurové« (nevěřící) mezi sebou žijí, zasahoval do jejich sporů jen tehdy, byl-li jimi za to požádán.

2. Za takových okolností a při známém snadném počítování se bulharských měšťáků,¹⁾ vedle šeriátu, v městech se uplatňovalo i řecké právo, známé pod jménem »A r m e n o p u l o«²⁾. Bulharští měšťané uznávali platnost »Armenopula« až do samého osvobození Bulharska, a proto bulharský vrchní kasační soud svým usnesením, vydaným pod č. 368 z r. 1901, ve sporech projednávaných v době před osvobozením, přihlíží k němu.

3. Selské obyvatelstvo však ve svých sporech neutíkalo se ani k šeriátu, ani k Armenopulovi. Za dob bezpráví, či lépe řečeno za časů práva silnějšího, národ vytvořil si své vlastní právo nikde nesepsané, ale svatě hájené a z pokolení na pokolení přenášené, a to je o b y č e j, jímž se bulharský národ řídil po celou dobu jařma!

A tak v předvečer svého osvobození Bulharsko má skutečně tři ostře od sebe oddělené třídy obyvatelstva, z nichž každá se řídí svým vlastním právem. Každé toto jednotlivé právo má svůj ráz: často jedno s druhým nemá žádných styčných bodů a spíš je s každým druhým v diametrálním odporu. Rozumí se, že pravidlo připouští výjimky: určitá města, v nichž Řeků není, anebo v nichž jsou v menšině, řídí se obyčejovým právem, a zase ve vesnicích s velkým vlivem řeckým či tureckým uplatňuje se buď Armenopulo anebo šeriát.

¹⁾ Bulharští sedláci proto nevražili na měšťáky a tím se objasňuje, že i dnes ještě, chce-li bulharský sedlák mluvit o měšťanu posměšně, dí o něm: »ten Řek«.

²⁾ Armenopulo, (Harmenopolus), známý řecký právník ze Soluně v století XIV. Jeho sbírka zákonů »Εξουβλο«, čili »Πρόχειρον των νόμων« byla přeložena na jazyk slovenobulharský pod názvem: »Šestiknižie« již za doby druhého bulharského carstva.

V Bulharsku po osvobození byl nedostatek inteligence, která by byla mohla úplně do svých rukou vzít správu země a zaujati zodpovědné zemské služby, které proto na počátku svěřeny byly Rusům a také i lidem z jiných slovanských národů, hlavně Čechům.³⁾ Tito vytvořili nové bulharské zákony dle západního typu, protože byli odkojeni kulturou západní, již přednost dávala i ta nepatrná bulharská inteligence, jejíž jedna část nabyla vzdělání v západní Evropě a druhá, větší, v Rusku, sympatisující však s levým ruským proudem. Tím se objasňuje, proč tehda v Bulharsku se projevila snaha po naočkování západní kultury nejdříve v oboru práva: především jiným bylo třeba vytvořiti základní zákon mladého bulharského státu. Kam jinam upřítí pohledy než na Francii, kolébkku revolučních zápasů pro svobody lidu a hlavní pilíř západní kultury? Přirozeně proto umírněná osnova bulharské konstituce, vypracovaná ruským právníkem Lukjanovem, byla pozměněna dle vzoru nejpokročilejší ústavy toho času, zavedené v Belgii. Stejně ovzduší sejevilo i později při tvoření ostatních soudních zákonů, o jichž pramenech stručně se zmíníme: bulharský občanský zákon je téměř doslovným překladem *Codice civile Italiano*, který však je zdokonaleným přepracováním *Code civil Français*, z kterého bezprostředně čerpal i bulharský zákonodárce, neopomenuvši použití, třeba jen v malé míře, i *Code fédérale de Suisse* a dokonce i španělského civilního zákona. — Při sepsání zákona trestního, který je nejlepším bulharským zákonem, za pramen sloužil trestní zákon ruský, ale pozdější změny, provedené v něm, učiněny byly nejvíce pod vlivem německých trestních teorií. — Pokud se týče soudního řízení — civilního i trestního — vzorem mu bylo soudní řízení ruské (v době, kdy tento zákon byl spisován, používalo bylo tak zvaných »prozatímných soudních řádů«, upravených věrně podle ruského vzoru). — Bulharský obchodní zákon, o němž již dále šířiti se nebudeme, byl utvořen podle vzoru uherského a poněkud i rumunského, resp. italského *Codice di commercio* a *Codice del fallimento*.

³⁾ Na př. ve Východní Rumelii všech stát. zástupců bylo 7 a z těch 5 bylo Čechů a 2 Poláci. — Michal Madžarov, Východní Rumelie, 358.

Z tohoto stručného přehledu je zřejmo, jak velice se přihlíželo v Bulharsku ve všem k tomu, co je na západě, a jakou touhou po rychlém zmodernisování Bulharska a uvedení jeho do řady kulturních zemí byli prosyceni tehdejší jeho pracovníci, nedbajíce ani tradic, ani starého obyčeje. Tito činitelé slepě se řídili svými západními vzory, k studiu starého obyčeje nepřikročili, a proto se nemohli dopídití pravdy, že pro Bulharsko je právo obyčejové mnohem cennější než nejlepší právo některé kulturní země. Nelze upříti, že nové zákony rozšířily, vysvětlily a doplnily mnohé, co dostatečně vysvětleno nebylo v právu před nimi používaném. V mnoha případech staly se právým dobrodincem obyvatelstva tím, že znemožňovaly provádění věcí lid poškozujících (na př. byla učiněna přítrž braní velkých úroků, zamezena byla tak zvaná »zelenina«, t. j. prodávání obilí na stojato a pod.).

S druhé strany však noví zákonodárci špatně naložili s některými dobrými věcmi obyčeje, z nichž mnohé dokonce zrušili. O institucích obyčejového práva zhusta jen lapidárně se zmínili. Tak na př. starou rodovou instituci »zádrugu« (rodinný nedíl) do zákona nezavedli⁴⁾ a jen mimochodem se o ní zmínili pod názvem »semejna obština« (doslovně: rodinná obec), neohlížejíce se na stále trvání zádruchy v Bulharsku.

V jiných případech zákon je v naprostém rozporu s obyčejem, hlavně v dědickém právu. Zásady tohoto práva v obyčejích byly známy ministerstvu spravedlnosti už před sepsáním dědického zákona; ministerstvo jednou r. 1884. a během r. 1886. dvakrát, nařídilo svým podřízeným orgánům, aby sebrali informace o této otázce, ale zákon, sestavený r. 1889. téměř nedbal těchto informací, přes to, že jich údaje byly kategorické. Výsledek všeho toho byl záporný: sedláci nejen že se nechtěli podrobiti zákonu, ale dokonce ničeho o něm věděti nechtěli, takže místy došlo i k srážkám mezi nimi a výkonnými orgány země.

Třeba jen nepatrně se bral ohled na obyčeje, přece v některých případech, pro jich nehynoucí sílu, muselo jich býti šetřeno. Praktika vedla k jich používání, třeba že ne všude a ne vždy bylo dbáno správné bulharské terminologie práva obyčejového. Zákon

4) To učinili Srbové a Chorvaté ve svých zákonech.

buď prostě překládal cizí termíny, anebo používal obyčejových a často se utíkal i k termínům tureckým. Zákon na některých místech výslovně nařizuje, aby každý »bral ohled na místní obyčeje« (čl. 166. zákona o majetku, vlastnictví a používání cizího majetku, čl. 408. zákona o závazcích a smlouvách atd.), a v zákoně o závazcích a smlouvách je použito dosti obyčejověprávních smluvních poměrů. Zákon o civilním soudním řízení v čl. 10. dí: »Soudní úřady jsou povinny vydávati rozsudky v procesech po rozumu právoplatných zákonů, jsou-li však tyto neúplné, nejasné, anebo sobě odporující, mají hleděti k celkovému smyslu zákonů, a není-li takových, tu za podklad svých rozhodnutí mají bráti *obyčej* a spravedlnost«.

Přestávajíce na těchto stručných předběžných údajích o tom, co předcházelo utvoření dnes zavedeného soudního práva v Bulharsku, dáváme krátký přehled o všech do očí bijících a vážných nesrovnalostech mezi zákonem a obyčejem (zejména dnes pro takové rozpory ještě se připouští používání obyčeje ve sporech sedláků), při tom však pomlčíme o identických místech v zákoně a obyčejí, jakož i o věcech, obyčejům neznámých.

I. Osobní právo.

1. — Jak jsme uvedli, zákon se nezajímal o zádrugu (t. j. rodinu sestávající z rodičů, jich ženatých synů a nevdaných dcer). Ústrojí zádruchy však bylo třeba vytknouti v zákoně, protože různé poměry, existující v ní, ne vždy odpovídají oněm, jaké jsou v rodinách obyčejných (skládajících se z rodičů i jich neženatých dětí). Náčelník zádruchy (»domakin«, »stopanin«, »starec« a p. t. j. hospodář statku) měl svrchovanou a necmezenou moc ve svém rodinném nedílu, moc, která zbavila veškeré jeho děti práva samostatně nakládati s jměním zádruchy, třeba by i synové již byli dosáhli věku 30—40 roků i vyššího a dávno již byli ženatí. Tato moc přestává jenom úmrtím starého hospodáře, zřídka pro jeho pokročilé kmetské stáří, kdy ji odevzdává dobrovolně svému nejstaršímu synovi s výhradou uchování si svého čestného místa v zádruze. Obyčejně hlava nedílu má ve všech věcech zádruchy neomezenou moc. Mužští členové zádruchy bývají svoláváni na poradu jen tehdy, jde-li o prodej některé zádruhové nemovitosti; výsledek

porady však vždy je choulostivý i problematický, protože pro hospodáře vůbec není závazný. Moc hospodářova zůstala neztenčena i tenkrát, když někteří synové se uchýlili do jiných příbytků; taková změna obydlí dorostlých synů byla vyvolána nedostatkem místa v příbytku hospodáře a ne snad z možnosti dělení združného majetku.

Dospělost, spojená s právem poradního hlasu v záduze je uznávána jen tehdy, když práce mladých již je rovnocenná s výkony dorostlých, anebo když tito se již oženili (mladici ve věku 20—25 roků a děvčata od 15—20 let).

Zákon naproti tomu mluví jen o rodinách obyčejných a uznává otcovskou moc do dospělosti dětí, anebo při jich emancipaci (čl. 69. zákona o osobách); mez dospělosti zákonem je určena stářím 21 roků (čl. 99.).

2. — Zákon podrobně řeší otázku nemanželských dětí, ale obyčej téměř ji nezná proto, že nemanželské dítě bylo zjevem výjimečným. Matka obyčejně život nemanželského dítěte utratila, vědouc, že ve vesnici bude pronásledována lidmi věřícími pověře, že porod nezákonného robátka je hříchem, přinášejícím neštěstí celé osadě. A když přece při všem tom takové dítě bylo ponecháno na živu, dostalo jméno po otci, byl-li známým a po své rodiče, zůstal-li otec utajen. V prvním případě podle zákona obyčejového otec je nucen uznati svého potomka a je povinen starati se o jeho výživu a dokonce zaplatiti matce odškodné. A zákon nařizuje pravý opak: ponechává matce anebo otci na vůli, chtějí-li uznati dítě za své (čl. 1. zákona o nemanž. dětech), při čemž dítě dostává jméno po onom z rodičů, který je uznal (čl. 6. téhož zákona). Při odložení dítěte zákon dovoluje pátrání po matce (čl. 11.), ale zakazuje hledání otce (čl. 10.).

3. — Neni-li dětí, anebo aspoň mužských potomků, rodiče podle obyčeje mohou si vzíti tak zvaného »chráněníka« (schovance), a to nejčastěji v případech, kdy nemají syna, který by byl pokračovatelem jich rodu. Také si mohou vzíti »chráněnici« (schovanku). Za schovance obyčejně jsou voleny děti, které mohou zapomenouti na své rodiče; zřídka jsou dorostlejší a nikdy ženatí. Pěstouni považují schovance za své vlastní děti, které adoptují buď

vykonáním nějakého obyčejového obřadu,⁵⁾ anebo i obřadu církevního, spočívajícího ve čtení určitých modliteb. I v obou těch případech schovanec se považuje za syna svého pěstouna. Církevní prohlášení dítěte za vlastní však se neděje tehdy, když pěstouni mají dcerušku a přijímají schovance za vlastního proto, aby ho vychovali a až doroste, aby za něho svou dceru provdali. To je tak zv. »zeť na privod«, »domazet« (přivedený zeť).

Zákon je v rozporu s těmito zásadami obyčeje: především považuje nevyhnutelným pro přijetí dítěte za vlastní, aby pěstouni neměli svých vlastních nebo nemanželských, třeba i zákonně uznaných dětí (čl. 23.). Tímto způsobem zákon činí přítrž obyčeji s »přivedenými zeti«. Naproti tomu však připouští přijetí za vlastní i plnoletých a dokonce i ženatých (čl. 27.), háje při tom všech práv i povinností jich k skutečným rodičům (čl. 33.). Tu je v rozporu s obyčejem, který dbá, aby dítě přijaté za vlastní bylo co možno věku nejnižšího, hlavně proto, aby záhy a docela zapomnělo na své vlastní rodiče, s nimiž již žádného příštího styku mítí nebude.

4. — I v otázce poručnictví nelze opomenouti zřízení zádrugy. Sám zákonodárce tu uznal důležitost zádrugy a proto v poznámce k 14. článku zákona o poručnictví dí: »Pro nezletilého ze semejné obštiny (rodinné obce) plněprávní její členové zaměňují rodinnou radu, která jedná na všeobecném podkladě«. A v poznámce k čl. 4. se dí: »V semejné obštině poručnictví nad nezletilými náleží hlavě rodiny podle obyčeje«. Zde zákonodárce byl donucen k uzákonění obyčeje.

V případech, týkajících se obyčejných rodin, přímý »nastojník«, řecky »pestun«, »pastrok«, »ktitor«, anebo turecky »vasija« (poručník) je jeden z příbuzných; zůstala-li však na živu matka, může jí býti svěřeno poručnictví, je-li k tomu způsobilou a má-li, či nemá úmysl znovu se provdati. Nemá-li matka vhodných vlastností, anebo vdala-li se zatím a také v případě, že oba, muž i žena, zemřeli, dle obyčeje prvním poručníkem se stane některý z bratrů zemřelého, není-li takových některý z bratrů zesnulé, a není-li ani

⁵⁾ Na př., schovanec svlékne svůj oděv a obleče se do šatu, darovaného mu pěstounem; nebo schovanec musí projíti rozkročenýma nohama pěstouna; nebo pěstoun stiská šiji chovancovu a dí při tom: »tys můj syn, kterého jsem dnes zplodil« a pod.

těchto, jeden z dědečků sirotka. Není-li žádných příbuzných, tu obecní úřad se stará o vyhledání poručníka. Poručník, ustanovený kterýmkoliv z uvedených způsobů, nedostává žádné odměny za tuto funkci, která se považuje za povinnost; to však dávalo příležitost k různým zneužitím, přes to, že poručník podléhal doзору obce. V tom ohledu zákon rozhodně je lepší: předvídá odměnu pro poručníka, ale zároveň na něm vyžaduje účty ze správy jmění nezletilého; ukládá rodinné radě, již v případě předsedá státní smírčí soudce, prozkoumání činnosti poručníka. Pokud se týče zvolení poručníka, zákonem předvídaného, především se uplatňuje právo zesnulých rodičů jmenovati před svou smrtí takového. Když by tito toho nebyli učinili, přímým poručníkem se stává jeden z dědů sirotka, při všem, že to zákon výslovně nenařizuje (čl. 15.), ponechávaje zvolení poručníka rodinné radě.

Rodinná rada je povinna zvoliti poručníka především z kruhu příbuzných, aniž by činila rozdílu mezi bližšími a vzdálenějšími (čl. 25.); může však zvoliti takového i mimo příbuzenstvo (čl. 42.).

Poručnictví podle zákona přestává v momentu, když opatřelec dosáhl 21. roku (čl. 111.), ale zákon udílí rodinné radě právo, za zvláštních případů, svěřence zbaviti poručnictví už v době, kdy dosáhne 18. roku (čl. 100.). Poručnictví automaticky se ruší ženitbou (vdavkami) svěřenců (čl. 99.).

5. — Obyčejové právo ustanovilo zásady pro označování příbuzenstva, jež je v Bulharsku několika druhů. Zná příbuzenstvo krevní, sňatkové, kmotrovské, pobratimské, soukojenské a pod. Dělí je na kolena, po meči a přeslici, na pokolení a pro každé z nich má zvláštní pojmenování. Zákon však uznává pouze příbuzenstvo po krvi a sňatkové a považuje adopci za automaticky spojenou s příbuzenstvím krevním, ale nepoužívá národní terminologie pro různé druhy příbuzenstva. Název »příbuzenstvo po kolenu« zaměnil pojmenováním »příbuzenstvo po linii« (t. j. po meči a přeslici); název »pojas« (pokolení), nahradil názvem »stupeň«. Přes to v čl. 18. a 26. zákona o dědictví používá se termínu »koren« (koleno) bez vysvětlení, co pod tím pojmem se vyrozumívá. Zákon uznává příbuzenství pouze do 10. stupně (čl. 37.), kdežto v obyčeji počítá se až do stupně 20.

II. *Dědické právo.*⁶⁾

Jak jsme již uvedli, největší rozpor mezi zákonem a obyčejem se jeví v otázce dědické. Dříve však, než pojednáme o ní, musíme učiniti předběžnou poznámku o tom, že dle bulharského obyčejového práva nelze vůbec mluvíti o dědictví ve smyslu hereditas; dokonce sám termín »dědictví« v obyčejovém právu chybí a je výplodem zákona. Obyčejové právo zná pouze stav dělby, t. j. dělení pozůstalosti, po smrti otce; děje se způsobem stejným, dle jakého by otec byl rozdělil svůj majetek ještě za živa. To zejména platí v zádruze, kde ani slova není o dědictví, protože ani tam dělba není přípustnou. Z toho důvodu následuje, že pod termíny »dědické právo, dědictví a pozůstalost« v právu obyčejovém se vyrozumívá pouze dělba pozůstalosti.

1. — Nezbytnost rozřešení otázky zádruh by měla býti první úlohou zákona. Dělení v zádruze je zjevem svrchovaně řídkým: Nedělitelnost majetku je hlavní zásadou zádrugy — jednotlivé její rodiny mohou se uchýlití do zvláštních příbytků, zádruhou pro ně postavených, ale pozemky nejsou dělitelné a nikdy rozděleny býti nemohou. A více: i jednotlivá obydlí i jednotlivé výdělky zůstávají majetkem celku, t. j. zádrugy, a nemohou se státi soukromým vlastnictvím některého jejího člena. Proto také každý člen, který by cokoliv vydělal, musí svůj výdělek odvésti zádruze. Za soukromý majetek čítá se oblek, jakož i výbava žen.

Zákon je proti nedělitelnosti majetku, která je základní zásadou zádrugy a vyslovuje se přímo proti ní v čl. 237., který zní: »Nikdo nemůže zůstatí nepodělen a vždy lze žádati za dělení, dokonce i tehdy, kdyby tomu odporovaly zákazy a podmínky, vyslovené testátorem«. Toto ustanovení zákona má smysl jenom v záležitostech, týkajících se rodiny obyčejné. V případě dělby majetku ještě za života jeho vlastníka, zásady dělení jsou v zákoně i v obyčeji totožné: dělba za živa je právem vlastníka, a nikdo nemůže ho donutití, aby svůj majetek rozdělil mezi své následníky; onen z posledních, který by se byl odloučil od rodiny ze své vůle, nemá práva ničeho požadovati na svém otci za jeho života.

2. — Nejdůležitější zvláštností obyčejového práva dědického

⁶⁾ Zákon o dědictví ze dne 17. XII. 1889.

je, že oprávněnost k dědictví přiznává jenom mužům. Smysl tohoto stavu stává se jasným okolností, že pouze muž se pokládá za pokračovatele rodu a ne i žena, která, kdyby byla podělena majetkem, by přispěla k rozšíření blahobytu rodu cizího a ne vlastního. Podle práva obyčejového rodina stará se pouze o provdání dcer a jich výbavu, záležející ze šatů, prádla, náhrdelníku ze zlatých mincí a něco movitého majetku, jako peněz, několika kusů dobytka i bravu, ale nikdy z dílů jmění nemovitého. — Zákon však dí, že »každá osoba je oprávněna dědit« (čl. 4.); tím vešel do rozporu s právem obyčejovým.⁷⁾

Obyčejové právo jde i dále: ono nazývá »bezpodílníkem« (kdo nemůže býti podělen) dítě počaté, ale do momentu dělby ještě nenarozené, zákon však vyhrazuje právo na podíl i pohrobkovi.

3. — Zásadou dělby podle obyčejového práva je rovnost. Každý dědic dostává stejný díl, nejmladšímu však někdy zdánlivě dává se podíl větší tím, že jemu připadá otcovský dům, v pravdě s jedné strany proto, že mu otec ještě nepostavil zvláštní chatu, jakou již byl vystavěl každému z bratří starších a s druhé strany proto, že tento nejmladší jednou bude pečovati o svou matku v její starobě.

V tomto ohledu zákon vykazuje pestrotu. Ustanovuje vedle jiného, pro sestupné následníky mužského pohlaví díl dvakrát větší onoho, jaký podědí sestupné dcery. Není-li sestupných dědiců, tu následníci vzestupní dostanou po polovici dílu a není-li i takových, bratří podědí dvě třetiny a sestry jednu třetinu pozůstalosti.

4. — Při dělbě majetku zákon má na zřeteli dělení úplné, ale s ustanovením, že nedílné nemovitosti mají býti prodány veřejnou dražbou a že utržené peníze se rozdělí mezi dědice, ovšem podle výše uvedené zásady (čl. 241.).

I tu se obyčej se zákonem úplně neshoduje, protože právo

⁷⁾ D. Marinov ve svém ethnografickém sborníku »Živá starina«, (Svazek IV., pag. 98., § 77.) uvádí, že Vratčanský krajský soud v jednom dědickém procesu sporných stran z vesnice Mištevíca, přisoudil dědictví dcerám po zesnulém otci, že potom všickni lidé z vesnice se zapřísáhli nedopustiti takovou svatokrádež, která by přinesla neštěstí celé vesnici a chtěli, aby celý majetek zesnulého a nezanechavšího mužských potomků, byl odevzdán místnímu kostelu a škole, ale žádným způsobem oněm dcerám.

obyčejové ustanovilo řád, podle kterého, při nedělitelnosti nějaké nemovitosti, se ustanovuje periodické a postupné používání její dědici. Bulharský člověk nerad prodává otcovský majetek a proto, když z jakékoliv příčiny zmíněného řádu použití nelze, věc se uspořádá tak, že taková nedělitelná nemovitost definitivně se postoupí jednomu z dědiců, který rovnocenně kompensuje druhé jiným majetkem. Zákon sice připouští všechny dědice ku dražbě s předvídaným úmyslem, aby majetek mohl zůstat v jich držení, ale tento úmysl zůstává ilusorním pro velkou soutěž osob cizích.

5. — Hlavní povinnosti dědiců jsou: pečovat o rodiče, provedlo-li se dělení ještě za jich života, anebo jen o matku, zemřel-li otec, jakož i o vykonávání křesťanských obřadů po smrti rodičů; dospělí bratři vůbec jsou povinni starati se o výživu a výchovu pro budoucí zaměstnání a o jiné potřeby mladších bratrů a stejně tak i o své sestry, hlavně o jich provdání, uchystání jim výbavy, o svaatební hody a pod.

Zákon však výslovně uvádí, že do dědické podstaty se započítává vše, co zesnulý utratil za výbavy dcer a co jim udělil věnem (čl. 256.), t. j. vše ono, nač dle obyčeje dcera měla právo a co v dnešní době po zákonu se pokládá za součást dědické podstaty; je to logické, protože zákon z dědictví nevyklučuje ženy. Pokud se týče péče o rodiče i sourozence, zákon se shoduje s obyčejem; také uzákonil obyčej ohledně dávání svaatebních darů a krytí výloh, spojených se svatbou a proto vyloučil z dědické podstaty takové výlohy (čl. 259.).

6. — Dnes hlavním motivem pro zřeknutí se dědictví je závazek placení dluhů po testátoru, které platiti má ten, kdo v dědictví se uváže. Proto zákon ponechává dědici právo uvážiti, nepřevyšují-li dluhy, učiněné zesnulým, díl z dědictví, jaký by mu připadl; zákon tuto výhradu připustil v uvážení okolností, že rozměr oné části dluhu, jaký se uvaluje na toho kterého dědice, je v proporcionální závislosti na rozměru tomuto dědici připadajícího dílu (čl. 279.). Proto také zákon výslovně ustanovuje: »nikdo není vázán přijati připadající mu dědictví« (čl. 187.).

Téměř v diametrálním rozporu je tu obyčejové právo se zákonem: v Bulharsku se věří, že nebožtík nenajde klidu na onom světě, zůstane-li na zemi někdo, kdo by ho proklínal pro nezaplá-

cený dluh a proto, ať už po zesnulém zbylo něco anebo ne, dědici jsou povinni zaplatiti dluhy jeho, protože, kdyby tak neučinili, dopustili by se hříchu. Proto také každý dědic, bez ohledu na svou zámožnost, vždy vezme připadající mu díl dědictví, třeba i toto je skrevné, ne proto, aby se obohatil, ale proto, že otcovský majetek je blahoslavený a přinášející štěstí a hojnost do domu dědice.

7. — Zákon připouští zrušení dělby, dokáže-li se, že při ní se stalo nějaké nedopatření či chyba, anebo že byla učiněna násilně, anebo podvodně a pod. (čl. 295.).

Naproti tomu obyčej to připouští jen výjimečně, a to v řídkých případech a hlavně jen tehdy, stalo-li se dělení za života otce, s kterým podělené děti potom špatně nakládají. Ojedinělost takového případu v obyčeji vysvětluje se někdejšími ušlechtilými mravy bulharského národa, jichž prvním příkazem byla svrchovaná úcta k rodičům, považovaná za záruku blahobytu a zdaru dětí. Kdo býval blahosloven svými rodiči a vždy dbal jich rad, těšil se všeobecné vážnosti všech lidí v místě.

8. — Podle obyčejového práva manželé nedědí jeden po druhém, kromě případů, kdy není ani sestupných a ani vzestupných dědiců; tu dědění je úplné. To znamená, že, umře-li jeden z manželů, pozůstalost připadá jen dědicům sestupným (dětem, vnukům atd.) a že, není-li takových, vše podědí rodiče zesnulého.

Zákon však principiálně přiznává právo manželům dědití jeden po druhém a to tolik, kolik v různých případech se ukáže, že dostati mohou. Čl. 40. dí: »Manžel (manželka) má právo na celou pozůstalost po zesnulém, nezanechal-li tento ani sestupných a ani vzestupných příbuzných včetně do 6. stupně, majících právo na zákonné podíly z pozůstalosti«. A čl. 38. pak dí: »Zákonný podíl pro pozůstalého z manželů, jsou-li zákonné děti, je dvakrát menší zákonného podílu, připadajícího každému dítěti«. Čl. 39. dí: »Nezanechal-li nebožtík po sobě sestupných dědiců a jsou-li dědicové vzestupní, tu zákonný podíl pro pozůstalého z manželů rovná se jedné třetině celé pozůstalosti«.

9. — Adoptovaní schovanci jsou považováni za zákonné dědice, byli-li adoptováni církevní cestou (jinak, za existence jiných zákonných dědiců, by mohla vzniknouti otázka, má-li schovanec býti považován za zákonitého dědice, anebo, má-li se mu dáti na

odškodněnou nějaký malý díl z dědictví). Pokud se týče dětí nemanželských, považují se za zákonné, jakmile se prokáže, že jeden nebo oba jeho rodiče nejsou neznámi.

I zákon dává právo schovancům, jakož i uzákoněným nemanželským dětem, bráti podíl na dědictví, ale s výhradou: 1. že mohou obdržeti dědictví jen po svém rodiči, ale ne i po jeho příbuzných (čl. 34.) a 2. že podíl uzákoněných nemanželských dětí rovná se polovici podílu každého zákonitě narozeného dědice (čl. 39.) a není-li žádného takového — dvěma třetinám (čl. 30.).⁸⁾

10. — Obyčejové právo nezná závěti v dnešním smyslu slova. To zejména se vztahuje na zádrugu, kde po smrti starešiny celý majetek zase zůstává nedělitelným, a kde tedy o závěti mluvíti nelze. Tam však, kde se děje dělení, provede se dle principů obyčeje, který vůbec nezná ničeho psaného, ničeho, co by bylo k volnému použití pro zůstavitele a ani poskytování zvláštních výhod jednomu na škodu druhých a dokonce ne udílení čehosi z pozůstalosti osobám, stojícím mimo okruh rodiny a rodu. Závěti podobá se poslední pořizení, učiněné ústně umírajícím na jeho smrtelné posteli před příbuznými, staršími obce, popem, anebo před zástupci cechu, ku kterému patří. Touto poslední vůlí umírající může učiniti pořizení ohledně pořádku, dle kterého jednomu dědici připadne ten či onen pozemek, druhému jiný, ale tak, aby žádný nebyl zkrácen, a může také vysloviti přání, co se má darovati kostelu, nebo klášteru, škole, cechu a pod. Pro pozůstalé takové poslední přání je svaté a nikdo z nich nepomýšlí na to, aby ho nevyplnil i kdyby v něčem bylo pochybené. A proto můžeme říci, že obyčej nezná ani porušení poslední takové vůle, ani jejího neprovedení, anebo pozměnění.

Poslední vůle psané bývaly činěny pouze v městech anebo ve vesnicích městům blízkých, kde byla větší gramotnost a kde bylo v používání právo Armenopulovo, které uznává písemní závěť. Taková psaná poslední vůle bývala obyčejně veřejná, bývala sepsána zůstavitelem vlastní jeho rukou, anebo osobou gramotnou, nejčastěji popem a vždy bývala opatřena podpisy testátora, popa,

⁸⁾ Zákon má i jiná ještě ustanovení o věci; nezmiňujeme se však o nich, protože pro nás postrádají zajímavosti.

starších obce a pod.; bývala stejně nezrušitelná jako výše zmíněná ústní závěť.

Netřeba uváděti, že zákon uznává pouze písemní závěť, jakož i možnost volného naložení s díly pozůstalosti na prospěch číkoliv, že eventuálně připouští změny v ní, anebo v některých jejích částech a že také připouští zakročení úřadů pro potvrzení její platnosti (čl. 176.—181.).

11. — Všechny dosud uvedené pořádky obyčejového práva lze snadno vysvětliti okolností, že bulharská rodina obyčejně mívá mnoho dětí, tak že proto zřídka bývá obdarována osoba, stojící mimo rodinu a příbuzenstvo. »Charizvane« (obdarování) dle obyčejového práva zasahuje pouze vlastní děti — nejvíce za příležitosti jich sňatku — kmotřence a jiné blízké, a zřídka činí se dary kostelu, škole a pod., a to obyčejně v důsledku »obroku« (zaslíbení) pro spásu duše. K řídkému podarování cizích osob dochází hlavně tehdy, je-li dárce bezdětným, a to za podmínky, že obdarovaný bude pečovati o dárce v jeho stáří se samozřejmou možností zrušení daru v případě, že by obdarovaný této podmínce nedostál. Zákon uznává tento stav (čl. 326.—328.) a vysvětluje a doplňuje ho zavedením některých novot a dodatků.

III. Věcné právo.⁹⁾

1. — Zákon a obyčej jsou téměř totožny ve svých ustanoveních věcného práva; zákon ovšem je obsírnější a rozhodně v mnohém ohledu účelnější proto, že dává jasné a přesné určení některých pojmů, jako na př. o vlastnictví, držbě, užívání výtěžku z majetku, kterýchž pojmů obyčej buď vůbec nezná, anebo jich používá nejasně. I zde zákonodárce nebral zřetel na právo obyčejové, a tam, kde je neignoroval, činil tak jen mimochodem, vždy, kdykoliv k tomu byl obyčejem donucen. A tak shodnost či totožnost zákona s obyčejem se vděčí ne tomu, že zákon dbal obyčeje, ale okolnosti, že obyčej utvořil své pořádky tímtež způsobem, jakým to učinilo zákonodárství moderní. Zákonodárce dokonce ani neužil obyčejové terminologie, jakkoliv je velice pestrá a ani jí nepoužil k vysvětlování terminologie moderní, přes to že lid podnes

⁹⁾ Zákon o majetku, vlastnictví a služebnostech ze dne 27. I. 1904

používá názvů obyčejových. Tak na př. pro všeobecný pojem »imuštestvo« (jmění) v zákoně, má lid výrazy: »imnot«, »dobro« a v podrobnostech »dedovina« (zděděné po dědovi), »baštinija« (zděděné po baštovi, t. j. otci), »pripečeleno« (jmění získané výdělkem) a pod. Taktéž pro rozřídování movitého i nemovitého majetku v národě se používá případných termínů, jako »imane« (peněžitě jmění), »stoka« (zboží, mluví-li se o dobytku), »maka« (muka, mluví-li se o obilí); i »zemja«, »daržava«, nebo turecky »mjulk« (země, půda) atd.

Pokud se týče vlastnictví, pojem o něm není docela jasný v obyčejí, protože tento nečiní rozdíl mezi »sobstvenost« (vlastnictví) a »vladenie« (držba) na př. někde pojem pro vlastnictví je vyjádřen výrazem »vladané« (ve Východní Rumelii dokument, zakládající vlastnické právo k nemovitostem »krepostný akt« byl nazván »vladalo«), ale obyčejně pro vlastnický majetek slouží výraz »svoj« (svůj), anebo se říká o někom, že je »gospodár« (pán) majetku a pod.

2. — Jakkoliv nepatrné jsou rozpory mezi zákonem a obyčejem, přece jen se vyskytují. Tak na př. obyčej ohledně vody nečiní takových omezení, jaká uvádí zákon; podle obyčeje každý má právo na využitkování vod v každé době i všude, ale zákon toho nepřipouští, činí rozdíl mezi vodami státními a soukromými a činí využitkování vod závislým na určitých podmínkách (čl. 39. až 43.). Stejně tak zákon neshoduje se s obyčejem v otázce polních mezi a hlavně mezi selské obecní půdy. Zákon je u věci nejasný a málomluvný, takže ještě dnes státní úřady, kompetentní v otázce mezi, narážejí na velké obtíže v řešení sporů o meze. Obyčej má bohatou terminologii pro meze i mezníky a má mnohá ustanovení pro kladení mezi a vztyčování mezníků, spojená mnohdy i se zvláštními obřady se zřetelem na ustálené pověry, z nichž nejsilnější je ta, že boží trest nemine onoho, kdož zjištěně přesazoval mezníky.¹⁰⁾ Zákon určil všeobecnou normu pro meze

¹⁰⁾ Při řešení sporů o meze podle práva obyčejového, neshodují-li se tvrzení sporných stran, starší obce jeví se na místě jako soudci a některý z nich, znající ze své zkušenosti přesnou mez, s torbou prstí, zavěšenou na šiji — což je symbolem mezní přísahy — kráčí v čele všech a jeho stopy jsou správnou mezí. Věří se, že »sinury« (mezní

bez ohledu na jich druhy a nijak se nevyslovil o meznících a zákonodárce ani netušil, jak tato ledabylost bude vyvolávat neblahé příhody, jakými jsou někdy i krvavé srážky mezi sedláky ze sousedních obcí, při nichž i vojsko někdy zakročuje.

3. Služebnosti jsou vyloženy v zákoně sice podrobně, ale s větším omezením než jak je v obyčeji. Na př. tak zvaná služebnost cesty podle zákona je přípustná pro krajně nutné případy (čl. 223, 224), ale v obyčeji je bez výjimky platná a zejména co do cest přes cizí pole a průchodu cizím dvorem. Obyčej také automaticky počítá se služebností čerpání vody z cizí studnice.

Osobní služebnost požívání plodů jiná je v zákoně a jiná v obyčeji. Právo obyčejové zná brání plodů jenom z obecních lesů a pastvin a ne užívání cizích obydlí a pod. (čl. 156—206), a proto v obyčeji usufruktář státi se nemůže vlastníkem, ale požívání neruší se jeho smrtí a ani promlčením.

5. Držba, jak již výše uvedeno, není obyčeji náležitě jasnou, protože osoba, která svědomitě nakládá s držbou, podle obyčeje je pokládána za vlastníka potud, dokud by se neohlásil skutečný vlastník, jemuž vlastnictví hned bude navráceno z té jednoduché příčiny, že promlčení v obyčejovém právu je neznámo.

IV. Právo obliгаční.¹¹⁾

1. Písemné smlouvy v obyčejovém právu jsou výjimkou; obyčejně se uzavírají jen ústně v duchu pořekadla »kazana đuma chvårlen kamàk« (vyřknuté slovo je odhozeným kamenem). Uzavírají se veřejně (na trhu, v zájezdni krčmě a pod.), aby jednání přítomni býti mohli i jiní lidé, pomocníci při ujednání. Když kontrahenti si podají ruce a potom se o všech bodech smlouvy domluvili, jdou se všemi přítomnými do krčmy, kdež podané pohoštění je znakem, že smlouva je uzavřena. Pití v krčmě je jednou z podmínek obyčejových smluv (znamená tolik, jako podpisy připojené na písemní smlouvě); ono v případě sporu slouží za důkaz té straně, která dokáže, že se »pila kràčma« (že bylo pohoštění).

brazdy) jsou sídlem divých žinek a že proto, kdyby někdo na sinurech jen si podřimnul, jistě onemocní.

¹¹⁾ Zákon o závazcích a smlouvách ze dne 3. XII. 1892.

Na rozum jde, že zákon nezná takovou obřadnost (třeba že od ní dosud nebylo upuštěno), ale přes to soud je nucen přihlížeti k tvrzení strany, dokazující, že ústní smlouva byla potvrzena pitím v krčmě.

2. Obyčejové právo přiznává způsobilost k uzavírání smluv pouze mužům plnoletým (viz str. 6.), s vyloučením případů, v nichž jde o jmění zádruby. Ženám vůbec odpírá takovou způsobilost a výjimečně uznává ji v době, v níž vdova se stala hlavou rodiny s nezletilými dětmi, při tom však ve věcech důležitějších se vyžaduje dozor se strany některého z bratrů nebožtíkových.

Samo sebou se rozumí, že zákon takovou způsobilost přiznává každé plnoleté osobě (muži i ženě); čl. 9. dí: »každá osoba může uzavírat smlouvy, není-li k tomu podle zákona nezpůsobilou.« Za nezpůsobilé považuje čl. 10. každého neploletého a každého, kterému zákonem je odepřeno právo uzavírání smluv.

3. Ustanovení pro prodej a koupi jsou tatáž v zákoně i v obyčeji; poslední se pouze odlišuje v některých obřadových zvycích při odevzdávání koupené věci. Nemovitosti podle zákona se odevzdávají kupci zároveň s dokumenty, dokazujícími, že koupené se stalo jeho vlastnictvím, při čemž prodávající ukáže na prodaný majetek a odevzdá novému vlastníku klíče, jde-li o majetek pod zámekem.. Prodávání movitostí se děje bu(skutečným jich odevzdáním, anebo odevzdáním klíčů k místnostem, v nichž tyto se nalézají, anebo způsobem, o němž obě strany, kupující a prodávající, se dohodly (čl. 236, 237). Podle obyčeje pak odevzdávání nemovitého polního majetku se děje odevzdáním dokumentů (jsou-li takové) a je provázeno symbolickými obřady; na př. prodavač dává kupujícímu prst, kamínky a pod., které vzal ze čtyř stran prodaného pozemku; na jiných místech zase kupující s torbou prsti na ramenu společně s prodávajícím obejde pozemek a pod. Odevzdávání koupených nemovitostí i movitostí i v obyčeji se děje podle ustanovení zákona, a při odevzdávání dobytka ještě i za vykonání následujících obřadů: dobytek se postaví hlavou proti slunci a na to prodavač rukou, v níž drží stébla nebo stvol trávy, či kousek kamene a pod., činí kruhový pohyb kolem těla každého jednotlivého zvířete, od ohonu k hlavě a k ohonu a potom odevzdá stéblo (nebo jinou věc) novému vlastníku zároveň s ohlávkou zvířete.

4. Pokud se týče výměny věcí, obyčej ustanovuje, že na věc vyměněnou za druhou a ceny menší se musí přidati peníz nazvaný »prid« (přídavek), rovný hodnotě rozdílu. Zákon však takovou výměnu považuje za prodej (čl. 332).

5. Co se týká nájmu (pachtu), přes to že zákon se neohlížel na obyčej, právo obyčejové se mu úplně vnutilo, protože šlo o úpravu otázky životního významu pro celé a hlavně selské obyvatelstvo. Na důkaz uvádíme příklady:

a) Ačkoliv zákon přesně a samostatně určil pojem »nájmu«, přece nejen zásadně, ale i do všech podrobností převzal z obyčeje všechny zvláštnosti, jakými u věci oplývá. Odborník je udiven jednou takovou zvláštností, jakou marně by hledal v zákonech jiných zemí: druhem nájmu, převzatým zákonem z obyčeje, t. zv. »ispolicí«, institutem, při kterém vlastník propůjčuje půdu, kterou »nájemce« vzdělává, aby se potom oba o výnos stejně rozdělili (čl. 403—414).¹²⁾

b) Zákon ještě u větší míře se přidržel obyčeje u věci »obiknoven naem na dobyták«, »naem na dobyták po polovina« a »naem na dobiták zaedno sas imenie«. Při prvním, obyčejném nájmu dobytka, vlastník propůjčuje svůj dobytek nájemci s podmínkou, že nájemce ho bude pěstovati a že na konec oba o přírůstek rovně se rozdělí. Při druhém, nájmu dobytku na polovic, obě strany přispějí k podniku rovně svým dobytkem na společné riziko se stejnou dělbou případně docíleného výtěžku. Třetí druh nájmu, nájem dobytka zároveň s půdou, vznikl v době tureckého jařma, následkem poměru mezi pánem a porobeným co do stavu pozemkového vlastnictví a je proto znám pod tureckým názvem »demir baš«, zachovaným i v bulharském zákoníku. Jde tu o nájem, jakousi arendu, kdy nájemce od vlastníka dostává nejen půdu, ale i k jejímu vzdělávání potřebný dobytek, který ovšem po vypršení nájemné doby vrátí vlastníku v rovnocenném stavu původním (čl. 436—443).

6. Zákon i v záležitostech společenství se odchýlil od obyčeje, přikloniv se k principům práva moderního s úmyslem gene-

¹²⁾ O tomto druhu nájmu mluví již známý »Zemědělský zákon« z doby prvního bulharského carstva (A. Pavlov, »Knigy zakonnyja«).

realisovati vše, co různých společenstev se týká, místo aby se byl vypořádal s obyčejem tak, jak to nalézáme v bodě 5. V lidu existuje mnoho různých společenstev, které se řídí nejrůznějšími obyčejovými normami, jaké vždy nelze uvést v souhlas s předpisy zákonnými.

7. Ustanovení o »zápůjčce« do podrobnosti jsou totožná s právem obyčejovým. Zákon však šťastně předstihl obyčej ve věcech »půjčky na peněžitý úrok«, určil mez úroků na 10—12% ročně, čímž učinil přítrž neslýchané lichvě, která brávala i 200% úroku.

8. Za platnosti zásady, vyslovené národním pořekadlem: »čuždoto svoje ne stava« (cizé není vlastní), obyčej nezná promlčení, ale zná je zákon ze dne 18. XII. 1897.

V. Trestní právo.

Za tureckých dob trestní řízení zřídka bývalo v kompetenci národního soudu, o němž níže promluvíme, a to jen v případech všeobecné povahy, a proto v obyčejí nalézáme jen málo trestních ustanovení, která, třeba že dnes už úplně zanikla, přece jen pro svou zajímavost a svůj typický ráz zasluhují, aby o nich bylo promluveno.

1. Zákon v čl. 13. stanoví následující tresty:

- a) hlavní: trest smrti, žalární vězení prosté i tuhé, vězení a pokutu;
- b) doplňující: zbavení občanských práv, konfiskace některých předmětů a uveřejnění rozsudku.

Tresty pak, jež druhdy ukládávalo právo obyčejové, bývaly:

- a) veřejná potupa (praníř);
- b) vězení v nejširším smyslu slova;
- c) tělesná pokuta;
- d) »tumruk« (tur. výraz pro »kládu«);
- e) hmotná pokuta a
- f) »epitemija«, t. j. náboženský trest (řecký výraz).

Trest smrti obyčejně ukládán nebýval. Pokuta smrti jevívala se v »samosoudu« (soudu na vlastní pěst), kdy poškozený mohl utratiti život škůdcův. Takové přípustné utracení života, jakož

i zmrzačení provinilce, stávalo se při provádění trestu veřejné potupy, při které provinilec obyčejně býval bit. Pranýře a trestu veřejné potupy zřídka bývalo používáno, a to hlavně při trestání cizoložství, nezákonných porodů a zřídka v případech krádeže. Cizoložnice — která vesnici přinášela neštěstí — bývala pokutována takto: bývala vyslečena do naha, posazena na záda svého spoluvinníka a s ním prováděna po vesnici za pokřiku a posměšku lidí a za víření »tapanu« (buben s jedním dnem); oba bývali mrskáni tak, že často vědomí a někdy i život ztratili; někdy cizoložníci bývali i kamenováni. — Zloději, podrobení trestu pohany, mrskáni nebývali, a proto nebývali zmrzačeni; jenom jim zavěšovali kradené věci na šíji, prováděli je po vesnici. Lid na ně plival a posměšky je zahrnoval. Někdy provinilec dostal kládu, t. j. jeho hlava i ruce byly prostrčeny otvory jedné a nohy otvory druhé silné desky.

Vězením, »chapus« (tur. výraz), trestával národní soud zloděje, osoby dopustivší se násilí a jiné, a to tak, že odsouzený býval zavřen ve vlastním svém obydlí, častěji v obecní sýpce, v stáji pro dobytek, v chlívkou pro prasata a pod. na dobu 2—40 dní.

Provinilci nejčastěji podle práva obyčejového bývali tělesně pokutováni: dorostlí bitím holí po zadnici a děti políčky. Okolnost, že i děti bývaly trestány, vysvětluje se zásadou obyčeje, podle níž každý, kdo se proviní, odpovídá sám za sebe.

Hmotné pokuty bývaly poněžitě, anebo in natura a vždy připadly obci. Stejně jako zákon (čl. 1083. soudního občanského řízení) obyčej mohl pokutu zaměnit vězením v případech nedobytnosti. Tak na př. jeden letní den vězení mohl býti odčiněn pokutou 6 grošů a zimní 4 groši.

Ve věcech náboženských a sňatků provinilci bývali pokutováni »epitemií«; na př. provinilec byl odsouzen k 40dennímu postu a ke každodenním 40 poklonám před ikonou — »metanie« — anebo k pouti do kláštera, anebo i k ošacení několika chudých lidí a pod.

2. Provinění, která trestával národní soud, byla: lživé svědectví, křivá přísaha, pomluva, náboženské zločiny, jako rouhání se bohu, mnohoženství, cizoložství, urážka na cti, znásilnění ženy (to často vedlo k »samosoudu«), poškození na těle, vloupání se do

cizího domu, krádež, poškození cizího majetku (nejčastěji palíči-
st ví m),, rušení obecného pokoje a pod.

Ostatní těžší zločiny, jako zemězrada, přechovávání zločinců,
vražda (kterou ostatně trestával i národní soud) a pod. už i za
tureckých dob podléhaly kompetenci státních soudů.

3. V těch případech zabití anebo vraždy, kdy mrtvola byla
nalezena na pozemcích některé obce a vrah vypátrán nebyl, ves-
nice byla povinna odškodniti rodinu zavražděného tak zvanou
»krávninou« (náhrada za prolitou krev).¹³⁾

Bulharský trestní zákon vůbec nezná podobného ustanovení,
ale »zákon pro omezení krádeží, loupeží, vražd, tělesného poško-
zení a žhářství« (ze dne 19. VII. 1920) se vrátil k němu, zavázav
každého hospodáře (hlavu rodiny) k zaplacení té části z celkového
odškodnění, obci vyměřeného, která na jeho usedlost připadá.
(Čl. 14.) Toto ustanovení se nese za snadnějším vypátráním zlo-
čince.

4. Obyčejové právo nakládalo s podněcovatelem k zločinu
stejně jako se samým zločincem. Totéž je v zákoně. (Čl. 52.)

VI. Soudní řízení.¹⁴⁾

Zdá se nám zbytečným ukázati na to, že zákon u porovnání
s obyčejem je širší a stabilnější; o soudním řízení v obyčejí v prav-
ném smyslu slova vůbec mluvíti nelze a dokonce ne o rozdílu mezi
civilním a trestním jeho řízením. I staré turecké právo, na Bal-
káně za dob bulharského jařma používané, nemělo přesných forem
soudního řízení. Z toho následuje, že soudní řízení v Bulharsku
se projevilo teprve po jeho osvobození, z čehož vyplývá, že zákon
s obyčejem nijak srovnávati nelze. A měl-li přece obyčej tu i tam
nějaké ustanovení o soudním řízení, zákonodárce úplně jich po-
užil. Tato okolnost nám ukládá pojednati o základních zásadách
obyčejového soudního řízení přes to, že jsou velice prosté.

1. Principy soudobého soudního zřízení jsou známy a netřeba

¹³⁾ V severním Bulharsku je vesnice Krávenik-název odvozený
z krávniny!

¹⁴⁾ Zákon o civilním soudním řízení ze dne 15. XII. 1891. a zá-
kon o trestním soudním řízení ze dne 4. VI. 1897.

tuto se o nich zmiňovati:¹⁵⁾ proto omezíme se pouze na popsání zřízení národního obyčejového soudu.

Ke krevní mstě a vůbec k »samosoudu« (stav, kdy poškozený se jeví i jako soudce) docházelo nejčastěji v případech poskvrnění rodinné cti. Krevní msta bývala zjevem řidším; sporné strany obyčejně — nevylučovala-li to choulostivá povaha deliktu — přímo se dohodly, anebo spíš na národní soud se obrátily. Sestavení takového soudu bývalo různé podle poměrů jednotlivých obcí; soud nejčastěji sestával z několika starších, zkušenějších a autoritě se těšících občanů, kteří buď bývali voleni všemi v obci na určitou dobu, anebo jen vždy pro určitý případ samými spornými stranami. Někdy zase — hlavně v západním Bulharsku — úlohu soudce sehrál selský »knez« (starosta obce); jinde zase pro tužto službu stát sám jmenoval speciální osoby, zejména »čorbadžie« (bohaté předáky v obci) — to bylo na př. v Eleně, Koprivštici, Staré Zagoře a jinde — nebo i glavatary (náčelníky) určitých privilegovaných tříd, vojvody »vojniganů« (Bulharů povinných k službě v turecké armádě), »dervendžie« (strážce průsmyků), na př. v Kotli, Panagjurišti, Žeravně a pod. Jednotlivé korporace mívaly soudy stálejší s ostře vyhraněnou fysiognomií, než jak bylo u jiných národních soudů. Na prvním místě tu stály soudy »esnafů« (cechů), které po celou dobu jařma bývaly úřady protežovány.¹⁶⁾ — Rozvodové procesy pak v obcích projednávali popové, anebo po případě i někteří zástupci vyšší církevní hierarchie.

Čorbadžijové i jiní, státem jmenovaní soudci bývali někdy za své soudní výkony honorováni spornými stranami, kdežto jiní, hlavně obecní funkcionáři, soudili proto, aby ve vesnici byl pokoj (sadili za da e mirno seloto).

Národní selské soudy neměly předsedy, ani tajemníka a nejednaly písemně; soudily buď pod širým nebem nebo v kostele, kam se na porady scházivali církevní »epitropi« (kostelní výbor), anebo ve škole nebo v obecní budově. Soudívaly podle obyčeje bez

¹⁵⁾ Zákon o organizaci soudů ze dne 25. V. 1880.

¹⁶⁾ Esnafský soud zelinářů v Leskovci (Trnovsko) hned při svém vzniku měl velice moderní organizaci: měl předsedu, členy, tajemníka, vlastní soudní síň, sepisoval protokoly a pod., byl vždy úřady uznáván a udržel se podnes.

ohledu na státní zákon, protože nechtěly »da pravjat na staro selonov zakon« (staré vesnici dávati nový zákon). Nebyla-li jedna ze sporných stran spokojena s nálezem takového soudu a odvolala-li se ke kadimu, obyčejně pohořela, protože kadi odvolání nedbal a zcela potvrdil rozhodnutí soudu národního.¹⁷⁾

Snahou národního soudu bylo usmířiti rozvaděné — »ot spogodba pocharno nema« (není nad dohodu). I zákon se přiklonil k této zásadě a přisvojil si v tom ohledu praktiku soudu národního: v čl. 1226—1247 civilního soudního řízení je řeč o instituci smířovací, pojmenované smírčím soudem; má kompetenci zasahovati do práv všech osob, oprávněných volně nakládati s jměním vlastním, ve všech procesech, kromě těch, které se týkají svéprávnosti takových osob, anebo v takových, které souvisí se zájmy osob nezletilých neb pod poručenstvím stojících, nebo se zájmy státu, krajů neb obcí, jakož i projednávatí procesy přestupkové ve věcech, pro které zákon připouští předběžné řešení procesu dohodou sporných stran, anebo tam, kde jde o odškodnění žalující strany.

Smírčí soud bývá sestaven z občanů o počtu lichém, zvolených spornými stranami v případech v zákoně uvedených; často se stává, že smírčím soudem je pouze jedna osoba. Ať už smírčí soud je sestaven tak či onak, sporné strany zavazují se podrobiti se jeho rozhodnutí, vydaném na dobré svědomí a konečnému, s výjimkou případů porušení zásad a pravidel platných pro takový soud. Podotknouti třeba, že smírčí soud má právo vyslychati sporné strany, svědky a znalce.

2. Advokátní instituce (zákon o advokátech ze dne 6. XII. 1888) v právu obyčejovém nebylo, avšak obeslaní svědkové mohli hájiti některou spornou stranu bezděky, protože ve svých výpovědích mohli uvéstí na prospěch strany okolnosti, na něž soud jich se netázal. Před tureckým soudem stačilo pouhé slovo vlivuplného svědka (čorbadžie a pod.) k odsouzení žalovaného.

3. Národní soud projednával veškeré občanské a jen zřídka

¹⁷⁾ Panagjurské ženy, přes výslovné odnětí dědických práv ženám, dostavily se před kadiho v T. Pazardžiku, aby jim práva ta přiznal, ale kadi jejich žádost zamítl v důsledku norem národního soudu v Panagjurišti.

i trestní věci, ale k jednání přikročiti mohl teprvé potom, když byl výslovně ústně za to požádán jednou ze sporných stran, anebo náčelníkem zadrůhy, jejíž členem byla jedna ze sporných stran. V zákoně ustanovené zavedení procesu ex officio (čl. 1. trestního soudního řízení) obyčejové právo neznalo.

4. Pohnání k soudu obžalovaného a obesílání osob k soudnímu líčení v zákoně je procedurou složitou, které nebylo v obyčeji, protože národní soud znal pouze ústní jednání a dbal o rychlé vyřízení sporů. Selský »padar«, »pandŭr«, »kechaja« (obecní hajný) ústně vyzval žalovaného, aby se k líčení dostavil, a nedostavil-li tento dobrovolně, přivedl ho hajný, anebo někdy »zap-tie« (turecký četník) k soudu.

5. Pokud se týče provádění důkazů, procedura v zákoně je blízka oné v obyčeji. Svědci — »marturi« (řecký výraz), »Šachati« (tur.) hráli velkou úlohu, protože národní soud ignoroval výpovědi sporných stran, ale dával váhu na slova svědků, zejména tehda, když tito se těšili vážnosti a úctě v obci. — Blízcí příbuzní sporných stran svědčiti nemohli. Vzhledem k nepatrné gramotnosti lidí z tehdejších dob zřídka používáno bylo důkazů písemných, do kterých zařaděny býti mohly i »raboši« (dvouvrubky). (Projednával-li národní soud věc trestní, kladl velkou váhu na vlastní přiznání, které však často bývalo vynucováno násilně, způsoby všelikými.)¹⁸⁾ K přísaze národní soud zřídka se uchýloval, protože v lidu panovala víra, že bůh trestá zatahování jeho jména do lidských věcí. A uznal-li přece národní soud potřebu přísahy, připustil k ní pouze svědky a ne i sporné strany. Obřad skládání přísahy prováděl se slavnostně, a to vždy jen v kostele popem.

Zákon v ohledu na svědecké výpovědi je obšírný (čl. 286. až 328.). »Doznanie črez okolni ljude« (získání informací od lidí v místě, jako od sousedů a pod.) zákon převzal z obyčeje. Výslovně připouští i »raboši« jako důkazu, ale dbá toho, aby šetřeno bylo vždy zvyků místních (čl. 394., 395.). Zákon, na rozdíl od

¹⁸⁾ Pohrůžka »ti ne kazvaš, no tojagata šte kaže« (nechceš se přiznat, ale hůl se přizná) ukazuje, že baštonáda bývala jedním z takových způsobů.

obyčeje, připouští přísahu i sporných stran (čl. 421—425), ale v soudní síni a bez přítomnosti duchovního.¹⁹⁾

6. Provádění důkazů — ohledání místa, dobrozdání znalců a pod. — předvidané v zákoně (čl. 436.—472.) bylo zavedeno i v právu obyčejovém, kde znalci vedle toho, že dávali svá dobrozdání, mohli i udíletí rady sporným stranám.

Obyčejové právo znalo i vyšetřování, třeba že je neprovádělo tak, jak to dnes vyžaduje zákon (čl. 110.—187.). Kmet (starosta obce) byl oprávněn k domovní prohlídce u osoby, z krádeže podezřelé. Po zloději se pátralo po stopách, jím zanechaných. Obviněný z krádeže měl při líčení dokázati, jak si opatřil věc, o které žalobce tvrdil, že mu byla ukradena: osoba, na kterou obviněný ukázal jako na předešlého vlastníka věci, stejně musela dokázati od koho si tuto věc opatřila atd. Pro takové provádění důkazu staroslovanské právo mělo název »svod«.

7. Národní soud vynášel své rozsudky ihned po provedeném líčení, ke kterému závazně obě sporné strany dostaviti se musely, protože »zadočno« (in contumaciam, za zády, v nepřítomnosti) odsouzen býval žalovaný, který, aby se trestu vyhnul, z místa uprchnul, a tak sám makavě svou vinu doznal. Důsledky zmizení obžalovaného nesli jeho blízcí, kteří buď peněžitě či hmotně museli žalobce odškodniti.

Národní soud při svých nálezech, učiněných podle obyčeje a na dobré svědomí, neznal »zvláštního mínění« některého ze svých členů. — Rozsudek ihned býval proveden výkonnými orgány soudu, k nimž se čítávali: kmet, čorbadžijové a selští hlídači. Druhé instance národní soud neměl. Chtěl-li, mohl se nespokojený s nálezem národního soudu obrátiti na tureckého kadi; málo kdy se tak však stávalo, jednak proto, že v bulharském lidu byla zakořeněna nedůvěra k tureckým soudům a jednak a hlavně proto, že kadimu se platily a národnímu soudu neplatily soudní

¹⁹⁾ Mírový (smírčí) soudce v Tatar-Pazardžiku za dob Východní Rumelie ukládal sporným stranám přísahu v kostele. Jednou žalobce, poznáv, že obžalovaný je hotov přísahati, odvolal žalobu na místě a na žalovaného vyčítavě zahromoval: »nechci více na tobě svých peněz, protože nechci na svou duši uvaliti hřích, že jsem připustil, abys křivě přísahal«.

výlohy. Uznal-li však někdy národní soud, že učinil nesprávný náleze, sám ze sebe vynesl nový rozsudek, jímž první svůj náleze zvrátil. Zákon v ohledu »zadočného« ličení stejně jako obyčej přiznává jen výjimečné případy (čl. 514., trest. zřiz.). O vynášení rozsudků dnes a jich provedení a pod. pomlčíme jako o věci všeobecně známé.

Z á v ě r: Uvedli jsme pouze stručně a neplně rozdíly mezi obyčejem a zákonem v Bulharsku, ale i z toho, co jsme napsali, jsou zřejmy rozpory mezi nimi. Selský lid sám poznal tyto rozpory, a proto, aspoň v první době po zavedení nových zákonů, pohlížel na právo psané s nedůvěrou a dokonce i nepřátelsky, což projevoval buď ignorováním soudů, anebo při jich neignorování, nijak se nechtěl podrobovatí nálezu nových soudů. Tento zjev lze snadno vysvětliti: záhy po osvobození turecké zákony mechanicky byly zaměněny novými, západoevropskými moderními zákony, které ve všem stály nad tureckými, ale stejnou s nimi měly vadu, že daleko byly od národního života lidu i od jeho práva obyčejového. Teprve v době novější zákonodárci uznali svou chybu, a aby ji napravili, počali pozorněji dbáti národních obyčejů a učinili přítrž zavádění cizích pořádků v Bulharsku. Tato snaha přizpůsobiti zákon národnímu životu, nesporně přinese dobré výsledky.

LITERATURA.

Část všeobecná.

Stloukal Karel, Papežská politika a císařský dvůr pražský na přelomu XVI. a XVII. věku. — Praha. Filosofická fak. univ. Karlovy. Práce z vědeckých ústavů sv. IX. 1925. 8°. Str. VIII. & 256.

V naší historické literatuře je velmi málo prací, jež by se zajímaly o stav církevní otázky před Bílou Horou. A přece je již samo sebou lákavé vyzkoumatí pravý stav věcí, protože jedině tak můžeme činiti správné uzávěry, kam dospěl vývoj věcí po katastrofě. Je to tím cennější, jestliže můžeme odhalovati příčiny a hlavně i původce jejich a tak korigovati si snad upřílišné a ukvapené úsudky. Je také dosti zajímavé, že v otázce poměru státu a církve u nás v době předbělohorské velmi málo se pracovalo a lze si to vysvětliti pouze nesnadností úkolu a